Commissie Th. Heemskerk, Subcommissie voor Hoofdstuk VI
NA Commissie Herziening Grondwet 1910-1912, inv.nr. 8

Notulen der vierde vergadering, gehouden op Dinsdag 20 Juni 1911, in de Audientiezaal van het Departement van Binnelandsche Zaken.
Voorzitter de Heer Heemskerk.
Aanwezig alle leden.
De Heer Cort van der Linden merkt op, dat hij den vorigen keer niet gesproken heeft, zooals de Notulen, voorlaatste bladzijde, vermelden.
De Voorzitter stelt dan voor de woorden "gelijk de Heer Cort van der Linden wenscht" aldaar te doen vervallen; waarmee de vorige spreker zich vereenigt.
De notulen worden alsdan goedgekeurd.

art. 171.
Aan de orde is andermaal art. 171, waarbij de Voorzitter voorstelt de redactie van den Secretaris als basis der beraadslagingen te bezigen. De Heer Cort van der Linden kan zich met die redactie niet vereenigen, omdat hij den Staat geene verplichting wil opleggen alle nieuw opkomende kerken te subsidieeren; sommige kerken kunnen voor den Staat zeer ongewenscht zijn, bv. als hier kwamen Mormonen, Mohammedanen, Chineezen. Men kan het niet van tevoren overzien.
Een tweede bezwaar voor spreker is, dat men alles overlaat aan de opgave der volkstelling; is deze wel juist? Verder zou men kunnen krijgen eene pseudo-kerk, b.v. als de socialisten eene kerkelijke gedaante aannamen.
Spreker zou daarom willen fixeeren, het thans genoten bedrag voor degenen die nu krijgen, en een analoog bedrag voor de bestaande kerken, die nu niets krijgen, en wel liefst door kapitaliseering. Maar spreker voelt ook wel voor het denkbeeld van den Heer Lohman om langzamerhand de subsidies te doen uitsterven.
De Voorzitter merkt op, dat de vraag ook gedaan kan worden: "wat is eene kerk?". Zoo acht spreker het altijd bezwaarlijk om zich de Vrije Gemeente als eene kerk in te denken. De Heer Lohman zegt, dat theologisch die vraag zeer moeilijk te beantwoorden is, maar juridisch is zij bijna niet op te lossen. Spreker gelooft niet, dat de Vrije Gemeente eene <geschrapt is: vereeniging is> kerk is, doch eene vereeniging, waartoe men toetreedt. Sluit men deze echter uit de subsidieering uit, dan zou dat misschien ook wêer eene onbillijkheid zijn. Ook spreker acht de stelling eene groote moeilijkheid.
De Voorzitter deelt nog mee, dat de Secretaris het gemiddelde heeft berekend van hetgeen de gesubsidieerde kerken gezamenlijk ontvangen voor elk vol duizendtal leden dooreengenomen, hetgeen ruim *f* 372 bedraagt, derhalve af te ronden tot *f* 375.
De Heer Lohman zou het billijk vinden, als men *f* 375 als het gemiddelde aanneemt, om dien kerken, die thans méér ontvangen niet bij toeneming van ledental te geven vóórdat het ledental zóó groot is, dat het subsidie ook *f* 375 per duizend bedraagt. Een bezwaar meent spreker verder te zien in de omstandigheid, dat die kerken, die thans minder dan *f* 375 ontvangen, daarop ook aanspraak zullen willen maken, als men het aan nieuw ontstane kerken geeft.
De Heer Cort van der Linden zegt, dat in de redactie ook de moeilijkheid niet is opgelost welke kerk, bij afscheiding de oorspronkelijke kerk is; aan wie moet de regeering dan uitkeeren?
De Voorzitter zegt, dat dit zich voorgedaan heeft met de doleantie; de Regeering heeft toen uitgekeerd aan degenen, die bleven onder het Reglement der Hervormde Kerk; omdat er voor eene Regeering nooit een ander criterium kàn bestaan <ingevoegd

vanuit de marge: dan de Reglementen,> moet elke Regeering wel aldus handelen, <ingevoegd vanuit de marge: tenzij door den rechter anders werd beslist.>
De Heer Van Nispen deelt het bezwaar van de Heer Cort van der Linden, dat men niet weet welke nieuwe kerken hier zouden kunnen ontstaan; maar dit ware gemakkelijk te ondervangen, door in het derde lid van de redactie van den Secretaris te lezen: "Bij splitsing" enz, of iets dergelijks. Dan behoeft de Overheid alleen de splitsing te constateeren, niet uit te maken, welke de oorspronkelijke kerk is, en heeft men niet te maken met die kerken, welke zich als nieuw aandienen.
De Voorzitter zou ook niet alle zwarigheden van den Heer Cort van der Linden ten volle willen doen gelden. Niermand zal betwijfelen dat de Gereformeerden eene kerk zijn, maar in theorie zouden zich wel wonderlijke corporaties uit de Herv. Kerk kunnen afscheiden. De Heer Lohman merkt op, dat het toch onmogelijk is, dat zich daaruit ontwikkelen b.v. Mohamedanen.
De Heer Cort van der Linden geeft dat toe, maar het ontstaan van eene pseudo-kerk is wèl mogelijk.
De Voorzitter gelooft niet, dat b.v. socialisten zullen gaan optreden in eene kerkelijke gedaante. De Heer Lohman zou wel de zaak elke 10 jaren willen regelen, maar dan als eisch stellen, dat de gesplitste kerken zelfstandig optreden en een afzonderlijken naam aannemen.
De Voorzitter zegt, dat toch ook geheel nieuwe kerken eene Christelijke gedaante kunnen hebben, b.v. het Tolstoïanisme, en dat zou men, als anti-gouvernementeel, toch bezwaarlijk kunnen subsidieeren.
De Heer Van Nispen gelooft niet dat ontduiking b.v. in de gedaante van eene pseudo-kerk zich lichtelijk zal voordoen, omdat het bedrag der uitkeering, *f* 375,- per 1000, veel te gering daarvoor is.
De Heer Cort van der Linden wil den financieelen band voorgoed afsnijden, en wel door kapitalisatie.
De Voorzitter zegt geen stelsel te hebben gezien, dat dien financieelen band zoo los maakt, als juist dat van den Secretaris.
De Heer Van Doorn blijft er bij, dat het voorstel-De Louter niet verwerpelijk is; uit de proeve van den Secretaris blijkt, dat de zaak wel te regelen is bij de wet. Spreker onderschrijft ook het bezwaar van den Heer Cort van der Linden tegen de nieuw ontstane kerken. Wil men niet het stelsel-De Louter, dan zou spreker art. 171 willen behouden, omdat men door het tweede lid ook kan komen tot subsidieering van die bestaande kerken, die thans niets ontvangen. Een ander bezwaar tegen de redactie van den Secretaris is, dat als eene kerk zich splitst, men aan de oude kerk nog enkele jaren (ten hoogste 9) het oude subsidie toekent, om het dan op eens te verminderen; misschien zijn de behoeften dier Kerk niet geslonken. Dan heeft spreker bezwaar tegen het woord "kerken" in het eerste lid; de leeraars zullen dus niets krijgen van den Staat, en wie waarborgt dat de centrale macht der kerk het hun zal blijven uitkeeren? Ook het laatste lid, <vanuit de marge ingevoegd: (slot)> acht spreker niet juist; men kan geen subsidies opdringen.
De Heer Lohman wijst er op, dat dit slot juist geschreven is voor de Gereformeerden, die geen centraal gezag hebben.
De Heer Van Doorn zegt, dat als men in het laatste lid, slot, onder "kerk" verstaat de plaatselijke gemeente, men ditzelfde ook moet aannemen in het eerste lid.
De Voorzitter zegt, dat het principieel veel juister is het subsidie te geven aan de kerken dan aan de leeraars, hoewel de bedoeling natuurlijk is, om het te gebruiken ten behoeve der leeraars.

De Heer Van Nispen acht het juist een voordeel van de redactie van den Secretaris, dat de kerk het kan verdeelen naar de behoeften van elke plaatselijke gemeente; het zou voor de Katholieken zeer gewenscht zijn, en er is geen gevaar, dat het geld eene andere bestemming kreeg dan te dienen voor de leeraars.
De Heer Lohman is het daarmee geheel eens; spreker wijst er b.v. op, dat de Herv. Kerk in 's-Hertogenbosch veel te veel krijgt in verhouding tot andere Hervormde Kerken.
Ook de Heer Cort van der Linden acht het een voordeel dat de verdeeling aan de interne regeling van elke kerk wordt overgelaten.
De Voorzitter wijst er op, dat, wanneer de Gereformeerden eene uitkeering kregen, hij het niets onbillijk zou vinden, indien men aan de kerk te Kootwijk wat meer, en aan die in Den Haag wat minder gaf.
De Heer Lohman ziet er geen bezwaar in, dat de Gereformeerden niet een college zouden benoemen om het geld in ontvangst te nemen ter verdeeling. Spreker zou de zaak aldus willen regelen. Wie thans eene grootere uitkeering ontvangt dan *f* 375 mag dat behouden, maar krijgt geene verhooging vóór hij daar is ingegroeid. Ook ziet spreker niet in het bezwaar van den Heer Van Doorn, dat eene kerk onder uittreding zoo zal lijden, want dat geschiedt altijd bij kleine getallen; de doleantie was eene exceptie. De Heer Van Doorn erkent, dat de redactie van den Secretaris een fond bevat, waarop men kan voortbouwen, maar zij behoort niet in de Grondwet thuis.
De Heer Lohman vindt, dat men er zich ook niet toe bepalen moet met te zeggen, dat de wet het wel zal regelen. Spreker zou algemeene regels in de Grondwet willen opnemen, en dan in de Toelichting zeggen, hoe de wet, naar de meening der Subcommissie er uit zoude moeten zien. De Heer Van Doorn zegt, dat er 4 stelsels zijn:
1. art. 171 behouden;
2. het stelsel van den Heer Lohman, om de subsidies te doen uitsterven;
3. het stelsel van den Heer Cort van der Linden om te kapitaliseeren; en
4. een gewijzigd stelsel in den trant van de redactie van den Secretaris, waarbij men echter het een en ander aan de wet zou moeten overlaten.
Voor 2 en 3 schijnt in de Subcommissie geene meerderheid te zijn. Spreker zou de voorkeur geven aan 1., maar zou toch ook wel mee kunnen gaan met 4.
De Voorzitter zou zeker niet alles aan de wet willen overlaten.
De Heer Van Nispen voert nog tegen den Heer Van Doorn aan, dat de redactie De Louter erg vaag is, en niet aangeeft wat men zal doen voor de kerken, die thans niets ontvangen. Voorts acht spreker het dubieus of men uit art. 171, tweede lid, iets voor die kerken kan geven. Wil men eenige denkbeelden in de Grondwet opnemen, dan zouden de eerste drie leden van de redactie van den Secretaris in de Grondwet moeten komen, en zou men de laatste twee tot één lid kunnen maken, en zeggen, dat de wet dat regelt.
De Heer Van Doorn wijst er op, dat ook de Heer De Louter in de toekomst de subsidies wil doen ophouden, en ze langzamerhand wil doen afloopen; spreker gelooft niet, dat die redactie slecht is. Waarom heeft men art. 171, tweede lid, nooit zóó opgevat, dat men daaruit de nieuwe kerken kon subsidieeren? Als de Gereformeerden er om vroegen, gelooft spreker, dat zij het wel zouden krijgen. Wat het tweede lid van de redactie van den Secretaris betreft, meent spreker, dat het best mogeijk is, dat er kerken zijn, die het niet noodig hebben.
De Heer Lohman voelt wel voor het denkbeeld van den Heer Van Nispen om de hoofddenkbeelden <"denkbeelden" is geschrapt, in plaats hiervan "beginselen"> in de Grondwet op te nemen.

De Voorzitter wijst er nog op, dat men door de wet op de Kerkgenootschappen toch weet welke kerken er zijn. Spreker acht de vrees van den Heer Cort van der Linden voor z.g.n. pseudo-kerken wel wat al te groot.
De Heer Cort van der Linden heeft er dan geen bezwaar meer tegen, als men in het derde lid alleen van "splitsing" en niet van "nieuw ontstane kerken" spreekt.
De Voorzitter zou, zoolang de nadere wet er niet is, art. 171 willen doen voortbestaan; dit, als tegemoetkoming aan den Heer Van Doorn.
De Heer Lohman zegt, dat als de Staatscommissie niet met een nieuw voorstel komt, dit groote teleurstelling zal geven; men mag deze Grondwetsherziening niet laten passeeren zonder iets te doen; dit zou zijn een testimonium paupertatis. Daarom moet de Subcommissie in ieder geval iets beproeven tot stand te brengen.
De Heer Van Nispen gelooft, dat als men in de Grondwet opneemt het beginsel, dat de kerken, die thans niets ontvangen, ook gelden kunnen krijgen, geen Kabinet met de wet, die dit nader uitwerkt, lang zal wachten.
De Voorzitter wil ook in ieder geval een voorstel in pleno aanhangig maken.
De Heer Van Doorn vindt, dat dan in het eerste lid de woorden: "blijft ..... verzekerd" niet kunnen behouden blijven in verband met het vierde lid van de redactie van den Secretaris. Op eene vraag van den Secretaris is de Voorzitter er wel vóór om in het eerste lid het woord "kerken" te behouden; de wet kan er dan zoowel het complex van kerken als de plaatselijke gemeenten onder verstaan.
De heer Lohman vraagt, of er bezwaar is "gezindheid" weder op te nemen? Waarop de Heer Van Nispen opmerkt, dat de Hooge Raad juist uitmaakte, dat "gezindheid" beteekent "plaatselijke kerk."
De heer Van Doorn stelt het geval, dat eene plaatselijke kerk, ten einde hoogere uitkeering te verkrijgen, zich van hare overige gelijkgezinden afscheidt; wat zou daartegen te doen zijn? De Voorzitter merkt op, dat het dan nog altijd zeer dubieus is, of het dan nog altijd zeer dubieus is, of het kerkgebouw en de goederen met de afscheidende kerk meegaan. Bovendien is het de vraag, of eene geheele gemeente zoo maar uit het synodaal verband (bij de Herv. Kerk) zou kunnen treden; en evenzeer is het de vraag, of men de geheele gemeente meekrijgt.
De Heer Lohman zou in de wet de voorwaarden voor splitsing willen vastleggen.
De Heer Van Nispen zegt, dat knoeierijen, waarbij 1000 menschen betrokken zijn, terstond uitlekken. Ook komt, heeft zo'n afscheiding plaats gehad, het na de eerstvolgende volkstelling voor den Staat op hetzelfde nêer.
De Heer Cort van der Linden zou ook wel criteria voor splitsing in de wet willen opnemen; wil men dan op andere wijze splitsen, dan is men daartoe ook vrij, maar krijgt alleen de uitkeering niet. De Heer Van Nispen zegt, dat men ook zou kunnen bepalen, dat bij splitsing de vermindering in uitkeering aan de oorspronkelijke kerk dadelijk ingaat.
De Heer Lohman zou in het eerste lid willen lezen "behoudens het bepaalde in het vierde lid."
De Voorzitter oordeelt, na eene vraag van den Secretaris dat men in het tweede lid beter zou kunnen lezen: "welke en welker leeraars." Ook zou spreker in de toelichting willen doen uitkomen, dat art. 171 blijft, totdat de wet van art. 171, nieuw, er is. Daarom ware ook eene bepaling, in den trant van art. V der Additioneele Artikelen noodig.
Aangezien men thans niet terstond tot eene nieuwe redactie kan overgaan, draagt de Voorzitter den Secretaris op zulk eene redactie, die zooveel mogelijk met de geopperde bezwaren rekening houdt, te ontwerpen, en tevens een Ontwerp-Rapport op te stellen.

Artt. 172 en 173.
Aan de orde zijn thans de artt. 172 en 173.
De Voorzitter gelooft, dat de Subcommissie van oordeel is, dat beide artikelen als overbodig kunnen worden geschrapt.
De Heer Van Doorn zou art. 173 toch willen behouden, voor zoover daarin staat dat de kerkelijke voorschriften niet met de strafwet mogen strijden. Schrapt men het artikel, dan zou men er uit kunnen afleiden, dat strijd met de strafwet in den vervolge wèl geoorloofd is. Ook zou men uit de weglating van het artikel kunnen concludeeren, dat tusschenkomst der Regeering voortaan wèl vereischt zou zijn.
De Voorzitter wil, dat de Toelichting scherp doe uitkomen, dat dergelijke gevolgtrekkingen niet in de bedoeling liggen, en te eenenmale worden afgesneden. Het tegenwoordig artikel is niets dan een axioma en het recht van placet kan niet meer worden ingevoerd.
Ging die redeneering op, dan zou men ook art. 172 niet kunnen schrappen.

Opschrift
Vervolgens is aan de orde het Opschrift. De Heer Cort van der Linden heeft bezwaar om, gelijk de Heer Kuyper wil, het Hoofdstuk te lezen: "Van den dienst van God", en het te plaatsen vóór het Hoofdstuk, waarin van den Koning sprake is.
De Voorzitter heeft daar ook bezwaar tegen, maar "Van den Godsdienst" kan men toch ook niet behouden, omdat de Godsdienst er niet in geregeld wordt. Spreker stlt voor te lezen: "Van de openbare godsdienstoefening en de kerken.", maar dan zouden de artt. 167 en 169 naar Hoofdstuk I moeten worden overgebracht; hetgeen ook de Heer Cort van der Linden aanbeveelt. De Heer Van Nispen zou willen lezen: "Van de kerken."
De Voorzitter zou hiertegen bezwaar hebben, omdat niet alle godsdienstoefeningen kerkelijk behoeven te zijn, b.v. niet die van het Leger des Heils.
De Heer Cort van der Linden zou "Van den Godsdienst" willen behouden.
De redactie van den Voorzitter schijnt als voorloopig aangenomen te kunnen worden beschouwd.
De volgende vergadering zal worden gehouden op een nader te bepalen tijdstip, waarna deze vergadering door den Voorzitter wordt gesloten.